

**TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI KOGNITIV FAOLIYAT ASOSIDA
SHAKLLANTIRISHGA OID PEDAGOGIK QARASHLAR**

G.I.Usmonova

Qo'qon davlat pedagogika instituti
tayanch doktaranti
usmonovagulshodaxon@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola bo'lajak o'qituvchilarida tadqiqotchilik kompetensiyasini kognitiv faoliyat asosida rivojlantirish, tadqiqotchilik faoliyatiga ijodiy yondoshish, kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish va tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kognitiv kompetensiya tushunchalari va ularning mazmun mohiyatini ochib berish hamda pedagogik shart sharoitlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar, tadqiqot, tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kompetensiya, qobiliyat, ijod, "ijodiy" va "qidiruv" kognitiv, kognitiv kompetensiyalar, bilish faoliyati, tadqiqotchilik faoliyati

Bugun jahonda ta'lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak o'qituvchilarni tadqiqotchilik kompetensiyalarini kognitiv faoliyat asosida shakllantirish muhim sanaladi. Bo'lajak o'qituvchilarini o'qitishda tadqiqot, tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish orqali ularni ilmiy faoliyatga yo'naltirish va kelajakdagi o'qituvchilik faoliyatlarida maktab o'quvchilarida ham tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirishga hizmat qiladi.

Tadqiqot, tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kompetensiya, kognitiv, kognitiv kompetensiyalar haqida o'zbek tilining izohli lug'atlari, pedagogik lug'atlar, pedagogik-psihologik tadqiqotchilar va olimlarining fikr mulohazalarini qisqacha ko'rib chiqamiz

Dastlab "tadqiqot" va "tadqiqotchilik" so'zlarining ma'nosiga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da tadqiqot arabcha so'z bo'lib, "1 tadqiq ishi, tekshirish, o'rganish; 2 ilmiy tekshirish ishining natijasi; tadqiqotchilik "tadqiqot bilan mashg'ul bo'lish, tadqiqot ishlari" tarzida ta'rif beriladi.

Pedagogik lug'atlarda fandan kelib chiqqan holda 'tadqiqot metodi' deb ta'rif beriladi. Tadqiqot metodi – borliq hodisalarini amaliy-nazariy jihatdan anglash hamda o'rganishning yo'l-yo'riq, tadbir va usullari. Tadqiqotchi – ilmning u yoki bu sohasida tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchi mutaxassis. Tadqiqot metodi – 1) bilimlarning ijodiy qo'llanishini ta'minlash metodi; 2) ilmiy bilish metodlarini izlash jarayonida ularning o'zlashtirilishiga qaratilgan metod. Tajriba- pedagogik voqelikni amaliy jihatdan hissiy-empirik bilish jarayoni.

Lug'atlardagi ta'riflardan ko'rinib turibdiki tadqiqot ilmiy bilish jarayoniga ijodiy yondashish demakdir.

Tadqiqot va tadqiqotchilikning maqsadi talabalarning ilmiy kashfiyotlari emas, balki ularning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdir. Talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilinganda, ularning qobiliyatini, ularni qiziqtirgan masalalarni turli fan sohalarida chuqur o'rganish motivatsiyasini hisobga olish zarur.

"Tadqiqot faoliyati" iborasidagi muhim so'z bu-tadqiqotdir. "Tadqiqot" tushunchasining talqini turli lug'atlarda va ilmiy manbalarda uchraydi. Izohli lug'atda ta'kidlanganidek, tadqiqot olimlar tomonidan qandaydir hodisa, muammoni o'rganadigan harakat demakdir. Ilmiy tekshirish ishining natijasidir.

Kompetensiya – u yoki bu soha bo'yicha bilimdonlik.

Ta'limga kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarda ilmga chanqoqlik, izlanuvchanlik, yangilik yaratishga intilish hislatlarini tarbiyalaydi. Kompetensiya tushunchasi lotincha "competentia" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, izohli lug'atda "qonunan ega", "haqdor" degan ma'noni anglatadi, umumiste'molda keng ishlatiladigan "qobiliyat", "ko'nikma," "iqtidor" tushunchalariga yaqin turadi. Kompetentlik atamasi esa muayyan turdagi kompetensiyaga ega, izlanishga layoqatli, o'z sohasini biladigan, uni boshqalarga taqdim etishni o'rgataladigan "mahorat sohibi" ma'nolarini beradi

"Kompetentlik" (ingl. "competence" – "qobiliyat") – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoèn eta olish "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtayi nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi.

Kompetensiya (lotincha competencia) inson yaxshi xabardor, bilim va tajribaga ega masalalar doirasini ifoda etadi. "Kompetensiya" atamasi 1965-yilda ilk bor N.Xomskiy tomonidan qo'llanilgan. U o'zining "Sintaksis nazariyasi aspektlari" deb nomlangan asarida faoliyatning ideal sharoitlarida o'z ifodasini topadigan ayrim ideallashgan obyektlarga tavsiflashga (N.Xomskiy bo'yicha: tilni o'rganishda muloqotning ideal sharoitlarida) xizmat qiladigan "kompetensiya" tushunchasini qo'llashni taklif etgan. Asarning "Yaratuvchan grammatika lingvistik kompetensiya nazariyasi sifatida" deb nomlangan bobida N.Xomskiy kompetentlik tushunchasiga murojaat qilmaydi, biroq kompetensiyaning biror narsa haqidagi bilimlar (N.Xomskiy bo'yicha: "o'zining tilida so'zlovchi-tinglovchining bilimlari") asosida nimanidir qo'llash olish (tildan real foydalanish) – bular birbiridan tubdan farq qiladigan tushuncha ekanligini asoslab bergan.

Kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi) – subyektning maqsadni qo'yish va unga erishish uchun tashqi va ichki zahiralarni samarali birga tashkil qila olishlikka tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan kasbiy masalalarni yecha olishga shaxsiy qobiliyatidir.

Kompetensiya so'zining inglizcha lug'aviy ma'nosidan kelib chiqib "qobiliyat" tushunchasini ko'rib chiqamiz.

Qobiliyat - 1. Biror ishga qobillik, yaroqlilik, biror ishni bajara, qila olish xususiyati, layoqati. 2. Iste'dod, talant.

Qobiliyat - mayl, kizikish, moyillik, sodiqlik, tarafdorlik, layoqat, qobillik, qodirlik. 1. Bilim, ko'nikma, malakalardan farqli ularoq, shaxsning muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va uning ish uddalay olishidagi subyektiv shart-sharoitlarni ifodalovchi individual ruxiy va jismoniy xususiyatlari. 2. Iste'dod, talant. O'zbek tilining izoxli lug'atida qobilyatga shunday ta'rif berilgan. Pedagogik lug'atlarda qobilyat va ijod, ijodkorlik tushunchalarini ko'rib chiqamiz.

Qobiliyat - o'quvchi yoki talabaning individual salohiyati, imkoniyatlari ifodasi. Qobiliyat bilimdan keskin farqlanadi, bilim mutolaa natijasi hisoblanadi.

Ijod – o'quvchi va talabaning yaratuvchiligi, kashfiyoti. Ijodiy izlanish – pedagog boshchiligida qo'yilgan muammolar, masalalarni yechish yo'llarini faol izlashni tashkil etishga xizmat qiladigan usuli.

Kognitiv – shaxsning mustaqil fikrlash jarayoni. Kognitiv ta'lim – alohida iqtidorli bolalarga ta'lim-tarbiya. Kognitiv uslub – 1) shaxsning bilish jarayoni strategiyasida qo'llaydigan o'ziga xos bilish xususiyatlari; 2) maxsus tanlangan testlar to'plamiga ko'ra nazorat qilish usuli yoki xususiy bilish ko'rsatkichlari majmui.

"Kognitiv" tushunchasi "bilish", "bilish faoliyati" bilan birga qo'llaniladi. Kognitiv kompetentlikning zaruratini asoslashdan avval "bilish" tushunchasiga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Bilish – bu obyektiv borliq tavsifining ongdagi ifodasidir. U his tuyg'ular (boshqa odam ruhiyatidagilarni his qilish)da, fikrlar (fikrlash)da, til (interpretatsiya)da va xatti-harakat (maqsadga erishish bo'yicha harakatlar)da namoyon bo'ladi.

Talabalarda kognitiv kopetensiyalarni shakllantirish talabalarda tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish ilmiy jihatdan yondashish, shaxsning o'zlashtirgan bilim, malaka, tajribasiga tayanish va yaratuvchanlik sifatleri tamkomillashtirish boy moddiy-texnik bazani taqozo etadi. Bu ta'lim muassasalarining tegishli adabiyotlar, laboratoriya xonasi va laboratoriya jihozlar bilan ta'minlanganlik darajasiga bog'liq holda nomoyon bo'ladi.

Tadqiqot va tadqiqotchilikning maqsadi talabalarning ilmiy kashfiyotlari emas, balki ularning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdir. Talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilinganda, ularning tadqiqotchilik, kompetensiyalarini, kognitiv kompetensiyalarini, kognitiv faoliyatini, qobiliyatini, va ularni qiziqtirgan masalalarni turli fan sohalarida chuqur o'rganish motivatsiyasini hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. O'zbek tilining izohli lug'ati / 5 jildli. Uchinchi jild. A.Madvaliev tahriri oemuga. Tahrir hay'ati: E.Begmatov ea boshq. - Toshkent: "O'zbekieton Milliy ensiklopediyaei" Davlat ilmiy nyashriyoti, 2006. - 637-b.

2. M. Odilova, D. Jabbarova, S. Jo'raev Pedagogik atamalar Namangan – 2023 94b

3. T. Ziyadova. O 'quvchilarda matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari. —T.: "Fan va texnologiya", 2019,248 bet.13-14 B

4. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – Toshkent, 2015. – 120 bet. 4-5 B

5. Xomskiy N. Aspektы teorii sintaksisa // Perevod s angliyskogo pod redaksiyey i s predisloviyem V.A. Zveginseva // Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1998. – 233 s.

6. Pedagogicheskiy slovar / Pod.red. V.I.Zagvyazinskogo, A.F.Zakirovoy. – M.: "Akademiya", 2008. – S.41.

7. Uzbek tilining izoxli lugati. 5 jild. - T.: Uzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007 - 687 b.

8. Kanke V.A. Filosofiya: Uchebnik dlya vuzov. – M.: Logos, 2001. – 280 c.